

Наука -
школі

УДК 1:371:
316.3-047.22

ОСВІТА ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ „СУСПІЛЬСТВА ЗНАННЯ”

Розкриваються підходи до розуміння сучасного суспільства, увага акцентується на теорії постіндустріального суспільства Д. Белла, мережевого суспільства М. Кастельса та суспільства знання П. Дракера. Наголошується на тому, що їх принципова відмінність полягає у зміні акцентів, що визначають розвиток суспільства. Обґрунтовується думка про те, що сучасний рівень суспільного розвитку передбачає іншу якість освіти, яка була б здатна забезпечити підготовку людини до життя у соціумі, побудованому на знаннях.

Доводиться думка, що сучасне суспільство ставить людину перед потребою постійно самовдосконалюватись, щоб відчувати себе впевнено у швидкозмінному світі. Відтак, освіта стає одним із засобів досягнення будь-яких значущих цілей, що дає можливість використовувати освіту як засіб розширення і реалізації життєвого потенціалу.

Ключові слова: освіта, суспільство знання, постіндустріальне суспільство, мережеве суспільство, самовдосконалення, особистість.

**Марина
ВАТКОВСЬКА**

Проректор
Дніпропетровського
ОІППО, кандидат
філософських наук

Постановка проблеми. Що являє собою сучасне суспільство, які його характерні риси та перспективи розвитку? Саме ці питання дуже часто обговорюються у філософській літературі сьогодення. „По-різному називається те суспільство, до якого рухається людство: „посткапіталістичне”, „постіндустріальне”, „інформаційне”, „комп’ютерне”, „суспільство дозвілля” і т.п.” [1]. Однак, наведені варіації дещо звужують загальне розуміння такого багатогранного явища як су-

спільство ХХІ ст. Саме тому до цього варіативного ряду все частіше додають поняття „суспільство знання”, яке синкретично пов’язує різноманітні варіанти підходів до тлумачення сучасного суспільства.

Також, беззаперечним є факт, що у сучасному суспільстві одну з провідних ролей відіграє освіта. Осмислення сутності феномена освіти в умовах трансформаційних змін суспільства має базуватися на концептуально-філософських засадах, в яких розкривається сутність сучас-

них суспільних змін та надається відповідь на запитання про те, якою має бути освіта в цілому. Збільшена роль освіти має вплинути на формування нового типу людини, яка володіє інтелектуальним та культурним потенціалом. Сучасний рівень розвитку економіки, розбудова громадянського суспільства передбачають іншу якість освіти, яка забезпечує підготовку людини до життя у соціумі, побудованому на знаннях. Освіта у суспільстві знання має орієнтувати освітні потреби особистості, які забезпечують її повну самореалізацію та адаптацію до швидкозмінного життя. Отже, враховуючи вищезазначене, найбільш широким та всеохоплюючим, таким що потребує деталізації, на сьогодні є підхід до розуміння сучасного суспільства як „суспільства знання”, основним фактором розвитку якого є освіта.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження із зазначеної проблематики можна поєднати у дві групи, де перша – роботи, що присвячені аналізу тенденцій розвитку, осягненню сучасного суспільства і друга – роботи щодо осмислення ролі освіти у сучасному житті. Так, до теоретиків першої групи слід віднести авторів концепцій інформаційного суспільства / суспільства знання: Д.Белл [3], П.Дракер [5; 6], М.Кастельс [8], роботи яких базуються на описі концептів інформаційного суспільства, мережевого суспільства та суспільства знання. Аналіз робіт вказаних авторів дає можливість констатувати, що сучасне суспільство є достатньо неоднозначним за своєю сутнісною наповненістю, саме тому доречно вести мову про різноманітні концепції розвитку сучасного суспільства. До другої групи варто віднести роботи, що присвячені аналізу сучасного освітнього простору, Г. Балла [2], А. Валицької [4]. Також, серед останніх досліджень з даної проблематики треба відзначити наступні роботи [10], [12], які відрізняються своєрідністю та неординарністю. Так, напри-

клад в одному з них відзначається: „суспільство знань, що застосовується у сучасному філософському та суспільствознавчому дискурсі, описує не сталий соціальний феномен, а футурологічну модель, яка може реалізуватися за наявності певних сприятливих чинників, і виступити формою розв’язання протиріч попередньої інформаційної стадії розвитку людства” [12, с. 75].

Мета дослідження полягає у розкритті концепцій розвитку сучасного суспільства та в обґрунтуванні того, що освіта є одним з провідних факторів успішного розвитку суспільства XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб зрозуміти, яку роль відіграє освіта у сучасному суспільстві необхідно зупинитися на аналізі різноманітних концепцій сучасного суспільства. Одним з теоретиків теорії постіндустріального суспільства є Д.Белл, на його думку постіндустріальне суспільство – це суспільство, в якому індустріальний сектор втрачає провідну роль, а головною рушійною силою стають наукоємні технології. Д.Белл виокремив основні позиції в яких відбулися зміни: в економічному секторі відбувся перехід від виробництва товарів до поширення сфери послуг; у структурі зайнятості формується нова еліта – еліта вченого, належність до якої відзначається не політичним статусом, а наявністю освіти та кваліфікації, які дозволяють йому відповідати вимогам нового типу суспільства. Суспільство Д.Белла базується „на грі між людьми”, у якому головне місце займає не фізична сила, а інтелектуальна технологія, що базується на інформації, при цьому головним інструментом професіонала має стати комп’ютер, який дозволяє виконувати велику кількість операцій за малий час і саме він стає фактором розвитку інформаційних технологій.

Д.Белл не оминав увагою підхід до суспільства як до „суспільства знання”, вважаючи, що воно істотно не відрізняється від інфор-

маційного суспільства, бо для них обох основним фактором існування та подальшого розвитку є знання. У роботі „Настання постіндустріального суспільства” можна зустріти ототожнення постіндустріального суспільства з суспільством знань „<...> постіндустріальне суспільство являє собою суспільство знань у подвійному смислі: по-перше, джерелом інновацій все більше виступають дослідження та розробки; по-друге, суспільний прогрес все більш рішуче визначається успіхами у суспільстві знання” [3, с. 4]. Д.Белл вважав, що знання необхідне для якісного функціонування будь-якого суспільства, але у сучасному суспільстві головну роль відіграють, на його думку, знання теоретичні: „найважливіше значення для організації процесів прийняття рішень набуває теоретичне знання, яке передбачає першість теорії над емпіризмом <...>. Будь-яке сучасне суспільство живе за рахунок інновацій і соціального контролю за змінами <...>. Саме зміна в усвідомленні природи інновацій робить вирішальним теоретичне знання” [3]. У цьому концепцію Д.Белла можна розцінювати як першу серйозну спробу осмислення тих змін у суспільстві, які були пов’язані з глобальним розповсюдженням технічного прогресу та із збільшенням ролі знання у сучасному світі.

„Сучасне суспільство на сьогодні характеризують не тільки як інформаційне суспільство, а більше як мережне, де важливу роль відіграє спілкування різних зацікавлених кіл через інформаційні мережі за інтересами та потребами” [10, с. 95]. Цілісну теорію, що дозволяє оцінити фундаментальні наслідки впливу інформаційної революції на сучасний світ, розробив американський соціолог Мануель Кастельс. Він вбачав, що інформаційна епоха породжує суспільство, яке є не лише глобальним, а й мережним. Мережеві структури у характеристиці сучасного інформаційного суспільства відіграють провідну роль.

У мережевому суспільстві взаємини „набувають ознак віртуальності, з’являється нова культура – культура „віртуальної реальності” [7, с. 235], відбувається віртуалізація соціального, тобто підміна реальної дійсності віртуальною.

М. Кастельс намагався осмислити феномен Інтернету в якості особливого середовища нового „мережевого суспільства”, яке визначається розгортанням мереж, що забезпечується інформаційно-комунікаційними технологіями, і в якому пріоритетне значення належить інформаційним потокам [8]. Формується поняття мережевого освітнього простору, яке стає дуже актуальним сьогодні, у зв’язку з розвитком глобальних електронних мереж, освітніх Інтернет-масивів, телекомунікаційних технологій. Знання приймають віртуальний характер, змінюється саме уявлення про текст. Для молоді, студентства, він все частіше стає електронним. Саме тому, з огляду на те, що інтернет-середовище стає потужним фактором соціалізації підростаючого покоління, акцент на значенні поняття мережевого освітнього простору для конструювання змісту освіти стає особливо актуальним. Для найбільш повного забезпечення розвитку особистості в сучасному освітньому просторі необхідно забезпечити різноманіття освітніх траєкторій. Організація навчання за індивідуальною траєкторією вимагає особливої методики й технології. Для цього недостатньо йти шляхом диференціації освітнього процесу. Власний шлях освіти треба вибудовувати для кожної особистості стосовно до кожної досліджуваної нею освітньої сфери. Інакше кажучи, віртуалізація освіти дає можливість кожній людині створювати власну освітню траєкторію освоєння усіх навчальних дисциплін. Особливістю сучасного суспільства, на думку М.Кастельса, є не стільки домінування інформації, скільки різноманітні варіації її використання, коли одну з головних ролей в суспільстві відіграють гло-

бальні мережеві структури, поступово витісняючи традиційні форми взаємодії. Головний ризик і небезпека для молоді полягає в тому, що освіта через віртуальне середовище дуже часто дає стимуляційні знання, особливо в тому разі, коли за допомогою Інтернет простору молодь прагне вирішити свої проблеми, пов'язані з ліквідацією прогалін у навчальному процесі. У цілому такі „знання-симулякри”, з огляду на їх масовий характер, несуть великі ризики і загрози, навіть здатні впливати на якість отриманих знань.

Власний підхід до теорії інформаційного суспільства розробив американський вчений Пітер Дракер. Інформаційне суспільство у його розумінні – це суспільство знання. П.Дракер вважав, що суспільство знання визначає тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку. Саме він одним із перших у постіндустріальній парадигмі переорієнтував увагу з відносин „людина – техніка” на новий зміст трудових відносин „людина – знання”. У роботі „Посткапіталістичне суспільство” [5] він приділяв багато уваги соціальним змінам, не обмежуючись лише аналізом динаміки розвитку технологій та економічного росту. Саме він концептуалізував та доповнив розрізнені течії у галузях економіки, соціології, соціальної психології у межах єдиної системи суспільства знання. У суспільстві знання П.Дракер надає провідну роль освіті, вважаючи її головним завданням навчити особистість вчитися самостійно. Досліджуючи зміни, що відбувалися у сфері економіки та виробництва з к. XVIII до к. XX ст., П.Дракер дійшов висновку, що освіта в „суспільстві знання” стане головним фактором виробництва та змінить свою парадигмальність. Він писав: „сьогодні вони (знання – курсив М.В.) стали фундаментом та виміральною шкалою економічного потенціалу та економічної могутності” [6, с. 229].

На думку П.Дракера, становлення інформаційного суспільства формує новий тип людини – „людина інформаційна”, яка має престижну освіту та володіє спеціальними навичками, знатна швидко та якісно працювати з інформацією, швидко адаптуватися у швидкоплинних умовах. Від моменту формування суспільства, в якому головну роль почне відігравати „людина інформаційна” настане наступний етап суспільного розвитку, в якому особливе місце займе освіта і управління. Вже сьогодні люди відчують на собі вплив інформаційної революції, що проявляється у вигляді постійно зростаючих інформаційних потоків, швидкого розповсюдження електронної комерції, інформаційними продуктами та послугами, великою часткою комунікацій через мережу Інтернет. Відповідно можна стверджувати, що „основними рисами такого суспільства є <...>, розвиток інформаційно-комунікативних навичок і вмінь приймати рішення тощо” [10, с.95].

Дослідження робіт П.Дракера дає загальне уявлення про освіту в „суспільстві знання”. Перш за все, П.Дракер вважає, що має відбутися заміна самої моделі „підтримуючого навчання”, яка не зможе відповідати імперативам „суспільства знання”, на модель „випереджаючої освіти”, - про яку зараз багато полемізують. Основна ідея „випереджаючої освіти”, на думку П.Дракера, полягає в тому, щоб навчити особистість самостійно отримувати корисну інформацію та вміти вчитися. У своїй роботі П.Дракер пише: „Людина, яка одного разу оволодіває навичкою через знання, вчиться тому, як треба вчитися. Після цього вона може за короткі строки набути нових навичок” [6, с.70].

Суспільство знання включає широкі соціальні, етичні та політичні параметри. Для побудови суспільства знання важливі не лише можливості Інтернету та мультимедійні засоби, але й такі важливі інструменти зна-

ння як преса, радіо, телебачення і система освіти. Навчання стає ключовою цінністю „суспільства знання”. Очевидно, що процеси, які відбуваються, диктують необхідність вчити людей мислити та жити відповідно до принципів сталого розвитку, включаючи питання етики та відповідальності. Не менше значення у „суспільстві знання” має бути приділено вихованню духовних та моральних якостей людини. Лише високоморальна особистість здатна використовувати знання на користь, не створюючи ризиків для людей.

Розглянуті концептуальні підходи на стан сучасного суспільства Д.Белла, М.Кастельса та П.Дракера переконують в тому, що різноманітні варіації та акценти у запропонованих ними положеннях, заслуговують на увагу та подальший аналіз у межах багатьох складових суспільного життя. Також безапеляційним є положення, що у різноманітних варіантах розуміння сучасного суспільства чи як постіндустріального, чи як мережевого, чи як суспільства знання важлива роль належить освіті як фактору становлення такого суспільства. У цьому контексті, для подальшої розбудови вітчизняної освітньої системи, мають бути враховані філософсько-освітні концепції розвитку особистості, що спрямовані на створення умов для розвитку суб'єкта у суспільстві знання.

Інформаційна цивілізація на сучасному етапі висуває особливі вимоги до особистості. Нові технології не тільки визначають розвиток промисловості, добробуту, науково-технічного прогресу, але й висувають потреби формування особистості нового типу, якій властиві висока духовна культура, творчість і гуманізм, прагнення до взаємної згоди, мирного розв'язання соціальних і політичних конфліктів, розуміння свого нерозривного зв'язку із навколишнім середовищем, усвідомлення універсальності моральних та естетичних цінностей, ненасильства та толерант-

ності, готовності до навчання протягом життя.

Перед людиною постає необхідність постійно самовдосконалюватися, щоб відчувати себе впевнено у швидкозмінному світі. Відтак, відбувається орієнтація особистості на освіту як на засіб досягнення будь-яких значущих для неї цілей і на її самоцінність, що дає можливість використовувати освіту як інструмент розширення і реалізації життєвого потенціалу. Освітні процеси, їх змістовність, інтенсивність і продуктивність визначаються трьома умовами: постійним особистісним потенціалом, який у всіх людей різний, специфікою зовнішнього освітнього середовища, ситуаціями взаємодії людини із середовищем та із самою собою (рефлексія, самопізнання). У результаті взаємодії з освітнім середовищем особистість отримує досвід, трансформований нею рефлексивно у знання. Ці знання відрізняються від первинного інформаційного середовища, у якому відбувалася ця діяльність. Знання тут поєднанні з інформацією, але не ототоженні з нею. Основними відмінностями знаневого продукту є засвоєні особистістю способи діяльності, розуміння змісту досліджуваного середовища, самовизначення щодо нього й особисте інформаційне та інтелектуальне збагачення.

Одна з філософсько-освітніх концепцій, що потребує уваги в сучасних умовах – гуманістична теорія. Гуманістичний напрямок у теорії освіти (Дж. Міллер, А. Маслоу, К. Роджерс, С.Х. Паттерсон, Е.Л. Сімпсон, Р.Е. Валлет, С.Б. Шапіро та ін.) характеризується закликem перенести акцент із техніки на людину і створити „гуманне”, а не „індустріальне” суспільство; усвідомленням необхідності вчити людей шукати „нову гуманістичну значущість знань”, „пізнавати їхню особистісну значущість”, що дозволить людині розкрити свої можливості та змінити себе [4, с.4]. Визначення цілей освіти представниками концепції

„гуманістичної” освіти ґрунтується на екзистенціалістському принципі самоактуалізації особистості. Проблема самоактуалізації особистості як системної характеристики освітнього простору розробляється дуже активно впродовж ХХ та ХХІ століть. Так, А. Маслоу стверджував, що гуманістичною метою освіти, в остаточному підсумку, є „самоактуалізація” людини [9]. Кожна людина має ієрархію вітальних і духовних потреб. Людина, що дійсно розуміє своє положення і задовольняє свої потреби на найвищому рівні, який тільки можливий в її „життєвому просторі”, є, за А. Маслоу, самоактуалізованою особистістю. Повністю самоактуалізованою є та особистість, що має гармонійну і цілісну індивідуальність, такі позитивні риси, як автономія, творчість, незалежність, альтруїзм і розумна цілеспрямованість на досягнення життєвого успіху. К. Роджерс у свою чергу вважає, що найглибше внутрішнє ядро людської природи, глибинні шари її особистості, основа її „тваринної природи” є соціалізованими, реалістичними і рухають людину вперед [11, с.368]. К. Роджерс підкреслював споконвічну, конструктивну і творчу мудрість людини; він переконаний у соціально-особистісній природі засобів, що актуалізують конструктивний особистісний потенціал людини в процесах міжособистісного спілкування. Він доводив, що в кожній людині існує актуалізуюча тенденція – тенденція рости, розвиватися, реалізовувати весь свій потенціал. Саме така тенденція рухає її у напрямку до все більш повного розвитку. К. Роджерс, а за ним і Дж. Гудлед, стверджують, що людина володіє однією основною тенденцією – актуалізувати, зберігати і збільшувати себе. „Потрібні ті знання, – пише К. Роджерс, – які вчать пристосовуватися і змінюватися у світі. Тому необхідно сформувати індивіда, який розуміє, що суть навчання не в засвоєнні готових знань, і тільки процес їхнього пошуку є їхньою міц-

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев В. П. На шляху до постіндустріального суспільства технологій [Електронний ресурс] / В. П. Алексеев // Excelion: Інформаційний портал. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/e-government-survey/info>.
2. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти / Г. О. Балл. – Рівне: Ліста-М, 2003. – 128 с.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – Москва: Academia, 1999. – 578 с.
4. Валицкая А. П. Современные стратегии образования: варианты выбора / А. П. Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 2. – С.3–8.
5. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – Москва: Academia, 1999. – С. 67-100.
6. Дракер П. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / П. Дракер. – Москва, Вильямс, 2007. – 231 с.
7. Дрешпак В. М. Знаки та символи в державному управлінні / В. М. Дрешпак. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2010. – 338 с.
8. Кастельс М. Могущество самобытности. Социальные преобразования в обществе сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – Москва: Academia, 1999. – С. 292-308.
9. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу; [пер. с англ.]. – Москва: Смысл, 1992. – 424 с.
10. Овчарук О. В. Рівний доступ до ІКТ в освіті – стратегічний напрям освітньої політики: проблеми та перспективи / О. В. Овчарук // Інформаційні та комунікаційні технології навчання в системі загальної середньої освіти та зарубіжних країн. – Київ: Педагогічна думка, 2012. – С. 94-99.
11. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Р. Роджерс; [пер. с англ.]. – Москва: Изд. группа „Прогресс”; „Универс”, 1994. – 480 с.
12. Чайка І. Ю. „Суспільство знань”: футурологічний проект чи нова соціальна реальність? / І. Ю. Чайка // Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя: Просвіта, 2012. – № 29. – С. 71-75.

ною основою” [11, с. 22]. Це здається вкрай важливим в умовах становлення суспільства знання.

У процесі освіти формується особистісний досвід індивіда, і тільки за цієї умови навчання набуває для нього особистісний зміст. Саме гуманісти на-

голошують на тому, що метою сучасної системи освіти є завдання розвинути особистість, здатну до самореалізації [2]. Тим самим вони розглядають освіту як позитивний процес, спрямований на розвиток індивідів, які зможуть прожити радісно, людяно і осмислене життя. Таким чином, саме до гуманістичної теорії має бути звернена увага дослідників розвитку сучасного суспільства і освітян, адже вона наголошує на важливих компонентах – на необхідності самоактуалізації; індивідуальній активності; на положенні, що надважливим є вміння вчитися, здобувати якісні знання, бути активним споживачем засобів масової інформації та на тому, що у „суспільстві знання” освіта має тривати все життя.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що сьогодні існують різноманітні концепції досягнення сутності сучасного суспільства, принципова відмінність яких полягає у зміні акцентів, що визначають розвиток суспільства. Представники одних теорій роблять наголос на значущості поняття інформаційного (постіндустріального) суспільства, інші – на суспільстві знань, або ж на мережевому суспільстві. При такому різнобарв’ї трактувань можна виокремити його загальні риси, а саме: високий рівень розвитку комп’ютерної техніки, інформаційних та телекомунікаційних технологій, наявність потужної інфраструктури, і найважливіше – розгляд інформації та знань в якості стратегічних ресурсів суспільства. Від рівня розвитку освіти залежить рівень розвитку особистості в „суспільстві знання”. Саме освіта, освітній простір, створює умови для самореалізації особистості, самовдосконалення, формує готовність до самостійного вирішення проблем, свободи вибору, співпраці і діалогу з іншими людьми. Перспективи подальших досліджень вбачаються у з’ясуванні рівня теоретичного обґрунтування особливостей становлення „суспільства знання” в Україні та його взаємозалежності з вітчизняною освітою.

Марина Ватковская Образование как фактор становления „общества знания”

Раскрываются подходы к пониманию современного общества, внимание акцентируется на теории постиндустриального общества Д. Белла, сетевого общества М. Кастельса и общества знания П. Дракера. Акцентируется на том, что их принципиальное отличие заключается в изменении акцентов, что определяют развитие общества. Обосновывается мысль о том, что современный уровень общественного развития предусматривает другое качество образования, которое было бы способно обеспечить подготовку человека к жизни в социуме, построенном на знаниях.

Доказывается мысль, что современное общество ставит человека перед потребностью постоянно самосовершенствоваться, чтоб чувствовать себя уверенно в быстром мире. Следовательно, образование становится одним из средств достижения любых значимых целей, что дает возможность использовать образование как средство расширения и реализации жизненного потенциала.

Ключевые слова: образование, общество знания, постиндустриальное общество, сетевое общество, самосовершенствование, личность

Marina Vatkovska Education as a factor of a „knowledge society” formation

Approaches to the understanding of modern society are disclosed, attention is focused on the D.Bell’s theory of post-industrial society, Castell’s network society, and P.Drucker’s knowledge societies. It is emphasized that their fundamental difference lies in the change of accents which determine the development of society. The author proves the opinion that the current level of social development provides another quality of education, which would be able to provide the preparation of a person to life in a society based on knowledge.

The opinion is proved that modern society confronts man with the need to improve oneself constantly to feel confident in a rapidly changing world. Therefore, education becomes one of the means to achieve any meaningful goals that enables to use education as a mean of expanding and implementing a life potential.

Key words: education, knowledge society, post-industrial society, networked society, self-perfection, identity.